

הסיכום ממערכי השיעור לפרק הספור הקצר.

כתב וערך המורה: אלי פררה

ספור בלי כתובת / יהודית הנדל

הספור "ספור בלי כתובת" כשמו כן הוא; אין כתובת לאישה שמתה בשמלה הלבנה, כשם שאין "כתובת" לספור. ומה פירושו שלסיפור אין כתובת? שמא אין תכלית לְסַפֵּר אותו? – או כדברי מפרשים אחרים; זהו ספור של מהלכי-נפש פסיכולוגיים של המספרת, המעלה קטעי תמונות וזיכרונות, מאז מותה של אִמָּה?

יש ומפרשים זאת כזיכרון-אָבֵל על מות האם ונעשית אנאלוגיה בין מותה של האישה בשמלה הלבנה עם מותה של האם. לנו הדברים נראים ונשמעים דחוקים במקצת, כי לְאָבֵלוֹת ולהתנהלות של אָבֵלִים יש דפוסי-התנהגות מוכרים ודי בולטים, גם אם מדובר בהליכי נפש הזויים-מפוזרים בקטעי זיכרונות, אין זה מתיישב כל כך עם שאר קטעי התמונות (האפיזודות שבסיפור). לא ניתן למצוא אנאלוגיה לְאָבֵלוֹת לבחור עם ה'יוק-מן' וחולצת הטי-שרט האדומה, המנותק לסביבתו אך מרותק לאוזניות שלו, או לספור מותו וקבורתו של החייל (שם מתואר טקס קבורה ולא תיאור של אָבֵלוֹת) או למפגש המספרת עם שלטונות בית החולים (הפקידה והרופא) או תיאור הקריין ברדיו על רוח השמש וכתמי השמש. קיצורו של דבר, עניין האבלות נראה כאן שולי ולא משמעותי.

לדעתנו הנושא המרכזי והדומיננטי ברצף הקטעים (אפיזודות) והמכנה המשותף לכולם: הניכור והאדישות של אנשי המודרנה לזולת. והמסר הבולט שאין ממש בחייו ובמותו של האדם, כשהיקום והשמש, והחומה הסינית, שרואים אותה מהחלל, מגמדים את האדם בייחוד אם הוא מת, סתם כך! אם מהחלל רואים רק את החומה הסינית שבנו אותה מיליון בני-אדם, אז איך אפשר לראות את האדם הבודד, הקטן? מבחינה זו זהו סיפור פסיכולוגי, שכולו אווירה, ורוח נכאים שורה בו. פסימיות מלאת ניגודים מְנַפְרִים.

חמישה קטעים כאלו בספור: במבט ראשוני אין קשר בין האפיזודות (תמונות, אירועים). המספרת היא המובילה והמקשרת ביניהם וברקע הספור המרכזי של האישה בשמלה הלבנה. האישה בשמלה הלבנה, גבוהה ומעשנת סיגריה עם כלב קטן נאמן, מצטיירת כאישה אצילית בניגוד לבחורה היחפה בחנות העיתונים, גסת-רוח ומתלהמת. זו מבקשת סליחה על שפגעה ברגלה בלא כוונה, והשנייה מחרפת וזועקת בקולות ניחרים על שפגעו בה: "מה לא ראית? צעקה, מכבה סיגריות על הרגל שלי ואומרת שלא ראתה, איפה גדלת "גברת נכבדה". סיגריות ברבים, לא סיגריה אחת כפי שהיה, כדי להעצים את העוול. ועוד: "שורפת לי ת'רגלים ומבקשת כיסא, צעקה הבחורה, הגברות האלה יש להם חוצפה". ובהמשך: "אמבולנס? צווחה הבחורה, שורפת לי ת'רגליים וצריכה אמבולנס. משהם מרשים לעצמם, צעקה". הזרות והניכור מזדקרים בין שתי דמויות אלה, כשהאימפטיה של המספרת נוטה בבירור לאישה בשמלה הלבנה. היא שואלת אחריה עד לבית החולים; לדעת מה קרה לה, ובהמשך לדאוג לחפציה, לדעת את כתובתה, להבין את מה שאירע לפניה.

האפיזודה השנייה: המפגש בשדרות "דוד המלך" עם הבחור עם 'יוק-מן' המאזין באוזניות ומנותק מן העולם. הדבר היחיד שמעסיק אותו: "שמליון איש בנו את החומה הסינית וזה הדבר היחיד שרואים אותו מן החלל" מיליון בני אדם מתו בעיווי עבודות הפרך של בניית החומה. החומה כסמל לגדרות, לסייגים וחומות הניכור בין בני-אדם, את האדישות והניכור לזולתינו, את זה רואים מן הירח. זה מה שמסמל אותנו, את האנושות, זה כל כך בולט עד שרואים את זה מהחלל אפילו.

המפגש השני: למען האמת אין זה "מפגש" אלא תמונות המרצדות בטלוויזיה בחדרה של המספרת. הניגוד בין **המוות** של חלל צ.ה.ל. שנקבר בבית קברות צבאי, עם טקס, עם חזן ואמירת קדיש... בעוד **שמותה** של האישה הגבוהה בשמלה הלבנה, כל-כך עלוב. אין זיהוי של הגופה. היחיד שיכול לזהותה הוא כלבה הנאמן. אין לה כתובת. הממסד הרפואי חסר רגישות. נראים מוטרדים וחסרי מנוחה, כשמישהו (המְסַפֶּרֶת) מנסה לגלות אכפתיות ודאגה לזולת גם לאחר **מותו**. לא יודעים אם הייתה עם שמלה לבנה. צריכים שמישהו יזהה את הגופה. למלא טפסים והשאר חסר-חשיבות. הפקידה מוכנה אפילו, שהכלב יזהה את הגופה ובלבד ש"תיפטר" מהעניין: "כן אמר הרופא, אבל חוץ מזה הכלב לא יכול לטפל בענייני הקבורה", אין התייחסות למקרה, לאישה **שמתה** כך סתם באמצע היום בחנות העיתונים. שאחרים ידאגו לכך. יש פרוצדורות לטפל. שוב ניכור ואטימות-לב של המודרנה. אדם בודד בחברה האנושית המודרנית משול לאבק. זה כל כך זועק ובולט, עד שרואים את זה אפילו מהחלל, כמו החומה הסינית...

הכלב, ה"חיה האנושית" מכל הדמויות בסיפור, מלבד המספרת. אך גם היא, שקועה בעצמה, בשיחה עם חברתה על הטיול בחו"ל. משהו ממותה של האישה הזכיר לה את **מותו** והתאבדותו של אחד בשם פאול צלאן.

האפיזודה השלישית: הזיכרון **ממותו** של הסופר פול צלאן. אף אחד, ואף חברתה, לא עשו דבר כדי לזהות או לפעול למען אותו פאול צלאן. הוא נמצא **מת** וגופתו צפה על פני נהר הסין בפריז. העיר השוקקת ביותר, הנערצת, שמיליוני תיירים מבקרים בה כל שנה, נבחרה ע"י המספרת להדגים את בדידותו ואדישותו של האדם לזולת: "השוטרים בפריז ודאי קיללו כשמצאו את גופתו צפה על פני הסין" כעדותה של המספרת. האירוע עבור השוטרים הצרפתים הוא מטרד פרוצדורלי ממש, כמו **שמותה** של האישה בשמלה הלבנה מהווה מטרד עבור הפקידה והרופא בבית החולים איכילוב; כשאין מי שיזהה את הגופות וישלים את הסידורים הרשמיים. גופתה של האישה הגבוהה בשמלה הלבנה, כאן לפחות, נשמרת ע"י הנאמנות של כלבה והרצון שלו כאילו להחיותה מחדש, כפי שעשו המצרים הקדמונים **למתיהם**; "היו נוגעים בעיני המת ובפיו וככה ביקשו להחזיר לו את חושיו, וככה עשה בדיוק הכלב".

האפיזודה הרביעית: תמונת הנכאים והחידלון בהיות המספרת ילדה, כשאמה מתה. ביתם עמד ליד בית הקברות, שם המצבות עשויות אבן והרוח אינן משנות אותן, רק הזמן... כך אומרת האם לבתה. אימא **שמתה** טרם זמנה, בגיל צעיר יחסית. זיכרון האם המתה נוחת בכאב, כאשר הסב מודיע לה שהיא "הלכה". הוא אומר את הדברים בקיטוע המשפט הידוע: "הלכה לעולמה" ואילו במילים אלו, הבת מרגישה ננטשת על ידי האם. מה פירוש הלכה? הלכה לקנות לחם ב'סופר'? הלכה לעבודה, או הלכה ולא תשוב עוד? התמונה על זיכרון מות האם הצעירה והכאב על מותה, יש בו מן המרכיב של האבלות כשהיא נזכרת רק, שעץ הברוש משמש לייצור כלי נגינה. זה היה הברוש ליד הצריף של ביתם, ועכשיו הברוש **מת**. האם האכפתיות הזאת עכשיו נובעת כתגמול, כחסד-מאוחר? עכשיו היא יושבת על הספסל בשדרה. היה חם והעצים גבוהים ומחודדים, כעץ הברוש. בשדרה, ראשיהם מחודדים בדומה לראשי קוץ לבנים (סמל לנזר הקוצים על ראשי קדושים מעונים כמו פרנציסקוס הקדוש מוונציה שדיבר אל ציפורים) והמה כהשתקפות לנפשה של המספרת המיוסרת ברגשי אבלות ואשם ותוכחה עצמית? – אולי.

האפיזודה החמישית: בביתה של המספרת כשהיא מאזינה לרדיו. "מישהו" מספר על כתמי השמש: "רוח-השמש נפלטת מאזורים של כתמי-שמש" הוא מדווח. הסיפא של דבריו: "שהייתה תקופה של שבעים שנה בלי כתמי שמש".

המספרת מתפלאה-מזדעזעת מהידיעה, כאילו איך זה ייתכן? אם אין כתמי-שמש האם זה סופה של האנושות? הסבר אחר: גילוי של הבנה, מדוע לא היו כתמי-שמש שבעים שנה? שמא כסמל לרוח האדם שנכחדה ממנו רוח-השמש והאנושות הגיעה אל עברי פי-פחת? עובדה מוכחת לכך, האפיזודות השונות שהמספרת מביאה כהשתקפות למצב הניכור בהיעדר כתמי-שמש. יש רמז לכך, כי בסיום הספר, היא שוב חוזרת לבית החולים והפקידה אמרה שהיא לא יודעת, וכפואנטה לדבריה היא מוסיפה: "כל יום יש פה מתים. אמרה" האם קברו גם את הכלב? שאלה. תגובתה של הפקידה: "שכלבים מתים צריך לשאול בעירייה"... אין כתובת גם לכלבים מתים. לכן אין פליאה בדבר שכתמי השמש נעלמו שבעים שנה? הדברים אינם חד-משמעיים וברורים ממש כמו הספור עצמו שאין "כתובת לאדם" במשמעות שאין תקווה, אין אחרית טובה לאדם בעולם המודרני הקר והמנוכר. והספור לכן גם הוא "ספור בלי כתובת". כאות אזהרה וביקורת למצב הקיים.

המסר החברתי של ספור: תחושת ניכור, אדישות לחייו של האדם. גם במותו אין **כתובת לדמותו**. רק אם האדם המת הוא חייל צ.ה.ל שנפל במילוי תפקידו, או אז מותו מלווה ברוב טקס והדר-ממלכתי, עם קדיש וחזן וקרובי משפחה מתפלשים באדמה מרוב כאב וצער.

דרכי העצוב:

- א. האפיזודות המשרות רוח נכאים ואווירה קודרת למצבו של האדם המודרני. מת ללא כתובת. ללא הספד והתייחסות לחייו.
- ב. **כותרת הספור** כביטוי של מחאה וביקורת.
- ג. מוטיב **המוות** המצוי לאורך הספור. בכל הקטעים והאפיזודות נמצא אותו. המוות שולט בספור.
- ד. מוטיב **הצבעים**: הצבע **הלבן והאדום** באים בהבלטה בספור. האישה בשמלה הלבנה. ראשי הברוש המחודדים בצבע לבן, ומסגרת המראה בלאכה לבנה. והבחור עם חולצת טי-שרטס **אדומה**. הצבע הלבן מתקשר למוות של האם, לטוהר דמותה, והצבע האדום לצבע הדם. הכלב השורט ופוצע את עצמו וזב דם, פעמיים מוזכרות עיניו האדומות כדם, של עיני הכלב, פציעתו המדממת ממוקש בלבנון של החייל המת.
- ה. **הניגוד** בין מותו של חלל צ.ה.ל שנקבר ברוב טקס והדר, עם קדיש וחזן לעומת מותה של האישה, שנעשה באנונימיות גמורה, באדישות ובניכור מוחלט, מותה כמו מותו של פול צלאן.
- ו. מוטיב הפועל: **ה - ל - ת**. האם "הלכה" בטרם עת, הכלבלב ההולך אחרי המספרת לאורך השדרה, המפגש עם הבחור ההולך עם הווק-מן. המספרת הולכת ממקום למקום למצוא נחמה בגישה האיכפתית שלה למול האדישות והניכור של הסביבה.
- ז. מוטיב **כתמי-השמש** ובכלל החלל (ממנו רואים רק את החומה הסינית) כסמל לכך שמי שמביט עלינו מהחלל, הדבר היחיד שניתן לראות זה חומה וניכור בין בני-האדם.